

CANÇONS POPULARS MALLORQUINES

Aquest articlel no té la pretensió d'ofèrir un estudi ple de troballes i punts de vista nous sobre la cançó mallorquina. El mòbil principal és la presentació d'un enfilall de cinquanta cançonetes, inèdites algunes, d'altres només com a variants, i que giren totes entorn del tema inexhaurible de l'amor, contemplat des dels angles més diversos, la qual cosa tenim en compte per a fer-ne l'agrupació amb un breu comentari. Lamentem de no poder-hi incloure, per manca d'espai, els centenars de cançons que guardem al nostre arxiu.

Precedeixen l'aplec unes consideracions generals que introdueixen el lector sobre repertoris publicats, el naixement del nostre, l'origen de les cançons populars, llur difusió, problemes i característiques.

I

INTRODUCCIÓ

LA CANÇÓ POPULAR: ENQUESTES PER A AQUEST RECULL. — Entre les manifestacions espirituals de caràcter popular, la de la poesia ens obre un món meravellós, ple d'interès per la seva vastitud, pel manteniment d'una tradició, per la qualitat literària d'algunes de les seves creacions. A Mallorca aquesta poesia va conèixer una bella florida, adés en forma de romanços o poesia tradicional,¹ adés en forma de composicions breus, generalment de quatre *mots* o versos. Sensible a aquestes vibracions de l'ànima

1. Són remarcables, sobre aquest aspecte, les diverses contribucions de JOSEP MASSOT I MUNTANER: *El romancero tradicional español en Mallorca*, RDTP, XVII (1961), 157-173; *Aportació a l'estudi del romancer balear*, ER, VII (1959-1960), 63-155; i *Sobre la poesia tradicional catalana*, RDTP, XVIII (1962), 416-469 (= MASSOT, *Poesia trad.*)

popular, no vaig trigar, de ben jovencell, a prendre nota i colleccionar les cançons pertanyents al darrer tipus: amb uns pocs versos, gairebé sempre enginyosos, hom condensa un pensament agut, caracteritza un tipus humà, escruta un estat psicològic, manifesta el foc d'una passió.

La meva tasca de recollida de peces d'aquest gènere no fou gaire difícil, car vaig poder-la començar sense moure'm de casa. A Campos, el meu poble nadiu, la mare me'n va recitar una trencafila, i a Lluçmajor, ciutat dels avis materns, la meva ploma no descansava, ocupada a transcriure les cançons que eixien a betzef de llavis de l'àvia, sense esforç aparent, com l'aigua que brolla d'una fontana; de qualsevol tema que enraonéssim, a l'instant disparava la cançó allusiva, i una li'n recordava una altra, i així se succeïen com les avemaries d'un rosari interminable. A Campos vaig completar els materials recollits amb unes recerques folklòriques dutes a terme amb informadors femenins que, al poble, tenien anomenada d'ésser arsenals de cançons: madò Margalida Escalles (84 anys), madò Trompa (73 anys), madò Jerònia Salom («Sa Madona de Sa Canoveta», 82 anys), madò Maria Hugueta (80 anys), madò Canals (99 anys), madò Pou (65 anys), Na Coloma Miraies (17 anys) i d'altres. Però d'aquests subjectes no vaig poder extreure'n un nombre tan crescut com de la mare i de l'àvia, perquè és en l'ambient de la convivència i del diàleg continuat que determinades circumstàncies, sovint fortuïtes, actuen de catalitzadors fent aflorar la cançó als llavis.

Les cançons espigolades els primers anys (des del 1952) vaig lliurar-les al P. Rafael Ginard i Bauçà, conegut folklorista, poeta i escriptor finíssim, el qual s'afanyava a preparar una edició crítica del *Cançoner Popular de Mallorca*: amb el meu modest present contribuïa a l'enriquiment d'una obra tan valuosa per a la cultura dels Països Catalans. Més tard vaig anotar moltes altres cançons.

RECULLS PUBLICATS. — Molts materials es troben espargits dins obres de finalitat no estrictament folklòrica: així el *Diccionari Català-Valencià-Balear* (Palma de Mallorca 1930-1962, 10 vols.), sense desdenyar, amb molt bon sentit, la inclusió de notes de cultura popular catalana, insereix, per a l'aclariment del sentit de certs mots, bona munió de cançons, especialment mallorquines; l'obra conté materials recollits des del 1901.

A l'Amèrica del Sud veié la llum, dins el primer quart de segle, un dels primers reculls de què tenim notícia amb el títol *Mil cançons mallorquines*,² difícil de trobar. Més tard, hom publicà el vol. III de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (Barcelona 1929), una part del qual

2. Citat per A. FERRER, *Cançonetes menorquines* (Artà 1922) (=FERRER, *Canç. men.*). No l'hem pogut consultar; quant a la data, ha d'ésser anterior al 1922.

conté la lletra i la música de cançons recollides per B. Samper, M. Ferrà i A. Ferrer (pàgs. 293-427). El 1934, Francesc de B. Moll dedicà un volum de la col·lecció «Les Illes d'Or» a la selecció de quatre-centes cinquanta cançons amoroses,³ i anuncia un segon volum per a les de caràcter diferent (encara no publicat); el mateix any, el nostre filòleg dóna a conèixer un altre recull, a l'«Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura»,⁴ amb cançons transcrites fonèticament i unes notes de fonètica sintàctica, fenomen tan característic, com sabem, del mallorquí. Diverses revistes religioses mallorquines, com «El Heraldo de Cristo» i «Lluc», han inclòs adesiara bon nombre de cançons, amb què han contribuït a llur difusió. El P. Ginard Bauçà, que dirigia la Secció Folklòrica de la primera revista esmentada, ha estat l'iniciador del monumental *Cançoner* mallorquí, segons ja hem dit, el pròleg del qual, publicat com a llibret a part,⁵ es llegeix amb veritable fruïció; porcions d'aquest aplec cançonístic, el més ambiciós conegut a les terres catalanes, han estat premiades per l'Institut d'Estudis Catalans i l'Ajuntament de Palma de Mallorca (anys 1949, 1955 i 1958), però no han eixit a llum.⁶ Darrerament, Josep Massot, autor d'importants treballs sobre el cançoner, en estudiar les analogies entre cançons mallorquines i menorquines, aporta més d'un centenar de variants tretes del seu arxiu.⁷

MÈTRICA I MÚSICA. — Es tracta, com dèiem, de cançons curtes, que consten normalment de quatre versos; n'hi ha, emperò, algunes de cinc (núm. 12 i núm. 39), de sis (núm. 17) i, a vegades, de més versos. La rima, enfront dels romanços, sol ésser consonant, si bé algun cop només s'arriba a l'assonància (per ex., núm. 6 i núm. 35). Els versos són generalment heptasíl·labs, però no manquen exemples d'altres metres (pentasíl·labs els de les cançons núm. 6 i núm. 35).

No hem d'oblidar que, a efectes de la rima, el que compta és la fonètica mallorquina, que resta reflectida en l'ortografia que hem adoptat, pensant en els llegidors no mallorquins. Els dos trets diferencials radiquen en l'accentuació dels pronoms enclítics: *mirar-lè* (cat. *mirar-la*) rima amb *haver* (núm. 7), *podrir-s'hí* (cat. *podrir-s'hi*) amb *pi* (núm. 16), *casau-lès*

3. F. DE B. MOLL, *Cançons Populares Mallorquines, I: Amoroses* (Mallorca 1934) (=MOLL, *Canç.*).

4. F. DE B. MOLL, *Transcripció de cançons populars amb notes sobre fonètica sintàctica*, AOR, VII (1934), 9-31.

5. R. GINARD I BAUÇÀ, *El Cançoner popular de Mallorca* (Palma de Mallorca 1960) (=GINARD, *Canç. Pop.*). Vegeu la recensió de J. MASSOT als ER, VII (1959-1960), 197-198.

6. GINARD, *Canç. Pop.*, 53. La nova col·lecció mallorquina «Els treballs i els dies» anuncia la publicació d'aquest *Cançoner*.

7. MASSOT, *Poesia trad.*, 432-447.

(cat. *caseu-les*) amb *vint-i-tres* (núm. 50), etc.; i en el ieisme: *cabei* (cat. *cabell*) rima amb *remei* (núm. 36), *duia* amb *quisvuia* (*quisvulla*) (número 49), etc. Noteu, de passada, per no traïr la puresa fonètica dels textos: *perque* (i no *perquè*), *pe* (i no *per* a les cançons núm. 30 i número 34), *esser* (i no *ésser*), *muier* (i no *muller*).

Alguns versos de les cançons arreplegades ens han estat recitats amb l'encapçalament de la conjunció *i*, sense que representi un enllaç lògic amb el vers precedent (vegeu cançons núms. 1 i 47). A més, desfan la mesura exacta del vers. L'addició d'aquesta copulativa està en relació amb la tendència a *inetjar*, freqüent entre els glosadors quan cavillen la cançó que volen endardellar al contrincant.⁸ En aquests casos hem tancat la *i* entre parèntesis.

TONADA DES LLAURAR

Un llau - ra dor qui llau - ra
- va sa vo re - ra ran d'un hort
va co ir un rà - vec tort
per dur lo a s'e na - mo - ra - da.

Aquestes cançons, bé que quasi totes ens han estat recitades, tenen llur plenitud quan atenyen la forma musical. Llur cant endolceix l'arduïtat del treball del camp i aporta una onada de frescor i d'optimisme a l'esperit del camperol; bé ho remarca aquella cançó tan coneguda dins tot Mallorca:

«L'amo de Son Rossinyol
diu que es cantar no sega,
però fa 'nar es tai alegre
i acurça en es redol.»

Una cançó és com un glop d'aigua asserenada, com un ventijol acaronador dins l'atmosfera xafogosa, de sol brunzent de les messes. Una

8. Vegeu GINARD, *Canç. Pop.*, 104 ss.

cançó és una injecció de força nova. Per això, cada feina del camp (la llaurada, la sembra, la sega, la batuda, la verema, la tosa, etc.) té la seva música apropiada, la seva *tonada*, a la qual s'emmotllen les diferents lletres, que alludeixen a la feina en qüestió, però no necessàriament. Cal remarcar l'absència d'una tonada del *collir ametles*, treball important al qual el pagès dedica una temporada de l'any; més avall donem les raons d'aquesta absència.

Les *tonades* varien sovint segons les contrades. La diferència fonamental separa les dels pobles i vilatges del pla de les que priven als de la muntanya. Com a exemples de melodia del pla transcrivim a part la tonada *des llaurar* i la *des tondre*, sentides cantar al pareller d'una masia del terme de Lluçmajor.⁹ En aquest mateix poble vaig tenir ocasió de gravar en cinta magnetofònica diversos tipus de tonada.¹⁰ ¡És molt de dòldre que el *Cançoner Popular de Mallorca* no ens pugui oferir, com a complement preciós, un bon estol de cançonetes, recollides en magnetòfon, que reflectissin llurs varietats melòdiques, amb tota llur puresa i amb tota llur espontaneïtat! Constituirien l'arxiu vivent d'un folklore tan ric.

TONADA DES TONDRE

Na "Llis - sa - na" en sa nit tres - ca en gron - sant es pi - ca
 rol _____ men - jant fu ie tes de
 col _____ per te - nir sa llet més fres ca. _____

ORIGEN, VARIANTS, DIFUSIÓ. — Les cançons que presentem, com totes les que integren el *Cançoner Popular de Mallorca*, no tenen autor conegut; estan incorporades al patrimoni espiritual de l'illa. L'anonimat, doncs, és condició indispensable per a tenir entrada al *Cançoner*. Quan l'informador ens ha donat a conèixer el nom de l'autor, la cançó no ha estat inclosa en el nostre recull. Així, les cançons:

9. Les cançons, interpretades per Bernat Roig, pareller de Son Boscana, han estat transcrits per Gabriel Mayans Femenias, el qual dirigia l'Agrupació Folklorica «Ecos del Pla», de Campos; els regracio vivament l'ajut prestat.

10. Me les cantà el senyor Damià Fullana, pagès de seixanta anys.

«Miqueleta, recordè't de s'amor que t'he posada : està més forta i arrelada que sa mescla a sa paret»,	«Ara qui són arribat baix de la teva carrera, no'm faig envant ni enrera perque estic enamorat»,
---	---

tot i ésser amoroses, han estat rebutjades del nostre aplec perquè, segons confessió de la recitadora, Madò Miquela Verdera (94 anys) — ¡Déu li hagi donat el descans etern! —, li foren recitades per llur autor, el seu festejador de juvenesa que, més tard, l'havia de dur a l'altar. (L'aparició del *Cançoner Popular* podrà aclarir-nos el dubte si l'enamorat jovencell fou un poeta ocasional o bé pouà dins les aigües inesgotables del patrimoni cançonístic.)

Cançons, doncs, anònimes; però, quin és llur origen? ¿Es tracta de cançons de saba mallorquina, o bé han vingut de fora, tot i que hagin pres cos i hagin estat afaixonades dins el perímetre illenc, des de les generacions més reculades? Amades, Moll, Aramon, F. Ginard creuen en llur autoctonia.¹¹ Josep Massot, en canvi, defensa la tesi que «las cancioncillas infantiles [...] pertenecen a un fondo común románico; las *corrandes* catalanas han tenido una difusión considerable en el Principado y, menor, en Valencia y en las islas Baleares; la mayoría de *gloses* mallorquinas son autóctonas, pero una porción importante de ellas están relacionadas con *corrandes* e incluso con *coplas*».¹² Aquesta consideració del senyor Massot, nova, perspicaç, resultat d'una atenta dedicació al problema de la cançonística, estudiat dins tota la seva amplitud, mereix d'ésser tinguda en compte i esperem de poder llegir ben aviat la contribució que promet sobre les afinitats entre *gloses*, *corrandes* i *coplas*, de les quals ens ofereix un breu tast. Sorprèn, realment, quan hom repassa els treballs que s'ocupen de la cançó curta insular, la manca de preocupació per trobar possibles analogies amb cançons d'altres contrades catalanes (i àdhuc de fora de l'àmbit català). Al nostre recull, la cançó *Un soldat me n'ha dit maca...* (núm. 23) apareix al Principat sota una lleu variant;¹³ el començament d'*El colom volta la torre* (núm. 40) ofereix també un sorprenent paralelisme amb una corranda rossellonesa;¹⁴ la lectura de *follics* i *corrandes* revela d'altres concomitàncies.

Malgrat això, no hem d'exagerar el pes d'aquesta tradició. És un fet incontrovertible l'autoctonia d'una gran part de les *cançons* mallorquines. Llurs autors degueren ésser poetes naturals, sense cultura ni formació poètica. Ells componien cançons de circumstàncies, o exterioritzadores de

11. Vegeu les citacions al·lusives a aquests autors en J. MASSOT, *Poesía trad.*, 427-430.

12. J. MASSOT, *Poesía trad.*, 430.

13. Vegeu la cançó esmentada amb la nota corresponent.

14. Vegeu la cançó amb la nota corresponent.

sentiments. Les *glosades* o vetllades on esclataven debats semipoètics, improvisats o mig preparats, havien de contribuir a l'enriquiment del tresor cançonístic per transmetre'l al poble. En llavis d'aquest, de generació en generació, aquestes cançons foren objecte de modificacions, lleus o profundes: cada subjecte hi podia aportar una variant, intencionada o no; així s'explica que, esdevingudes populars, fetes poble, i difoses per via oral, dins tota l'illa fins a les viles més recòndites, aquestes cançons hagin assolit un nombre insospitat de variants. El P. Ginard diu que d'una cançó — citem un exemple significatiu — en té recollides vuitanta-set cèdules.¹⁵

Les causes d'aquesta proliferació de variants poden ésser d'ordre divers: l'oïdor pot haver sentit la cançó malament; o bé ha fallat la memòria del recitador, posant-hi del seu llevat; o bé el subjecte ha canviat intencionadament la lletra per adaptar-la a una circumstància determinada. La base del fenomen radica en la propagació exclusivament oral de les *gloses*.

Aquesta propagació no es limita a Mallorca, sinó que també ateny, de vegades, a Menorca. Abans de conèixer el treball de J. Massot ja citat,¹⁶ havíem reunit un estol de cançons afins de les dues illes, basant-nos també, per la comparació, en les *Cançonetes menorquines* d'A. Ferrer i Ginart. No ens sorprèn que Massot, en el seu treball, porti cent vint-i-dos casos d'analogies i expressi la possibilitat de doblar la xifra.¹⁷ Efectivament, de les cinquanta mostres ací adduïdes i sense haver-nos mogut cap preocupació comparativa, en trobem tres, no citades per Massot (núms. 3, 21 i 37), que reapareixen, sota variants, a Menorca.

Que un gran percentatge de cançons menorquines prové de la major de les Balears, crec que és un fet indiscutible (deixant a part les que puguin pertànyer a un fons tradicional). A propòsit d'una de les cançons transcrites on sortia el mot *xeixa*, A. Ferrer pensava¹⁸ que devia ésser d'importació mallorquina, car — ens diu — a Menorca solen dir *blat xeixa*. No costaria gaire de provar aquesta procedència, examinant algunes cançonetes del repertori de Massot. Així, la cançó mallorquina

«El qui no sega ja arranca,
i així tots trebiem;
si acabem per Sant Joan
anirem a sa Font Santa»

15. GINARD, *Canç. Pop.*, 52, n. 7. De tot el contingut d'aquest paràgraf parla bellament el mateix autor a les pàgs. 88 ss. i 101 ss.

16. *Poesia trad.*

17. MASSOT, *Poesia trad.*, 430.

18. *Canç. men.* En aquest moment no dispo de llibre i no puc donar-ne la citació completa.

també és coneguda a Menorca,¹⁹ però només té sentit cantada a Mallorca, a la plana meridional, on els pagesos de Campos i altres pobles, durant els segles XVIII i XIX, acostumaven d'anar a l'oratori de Sant Joan de la Font Santa, per celebrar amb diversos actes religiosos i populars la festa del precursor, titular d'aquella esglésiola, festa que tenia lloc al temps de les messes.²⁰

L'allusió, en certes variants menorquines, a d'altres topònims de Mallorca no fa sinó confirmar la nostra asserció: *Ses Salines* (núm. 48), *Sineu* (núm. 97), *Mare de Déu de Lluch* (núm. 112).

En d'altres casos observem que la versió menorquina es presenta en forma més adulterada, enfront de la mallorquina, que reflecteix més fidelment la realitat. Així, en les cançons

«Quatre reals són vuit sous
de moneda mallorquina;
que els em canvies, Francina,
ara que tens diners nous?»
(Versió mallorquina)

«Quatre reals fan sis sous
de moneda mallorquina;
torne'm es canvi, Tonina,
ara que tens dobbers nous.»
(Versió menorquina)²¹

la versió mallorquina ofereix la veritable equivalència monetària insular, car un *reial mallorquí* valia dos sous;²² per tant, «quatre reals són vuit sous» i no sis, com declara la versió menorquina.

Ha de tenir interès l'estudi de l'aspecte cronològic d'aquesta irradiació de cançons mallorquines vers l'illa veïna. Crec que una bona part hi entraren en època bastant tardana (segle XIX i començament del XX), i probablement estaven en relació amb les colles de segadors mallorquins que anaven a fer les messes a terra menorquina — on hi havia escassetesa de treballadors —, i, acabada la temporada, retornaven a llur país.²³ És simptomàtic que abundin les cançons de la sega, bé que aquest no és un argument de gaire força, car en el curs d'una feina agrícola, les cançons entonades pertanyen a una temàtica molt variada.

19. MASSOT, *Poesia trad.*, pàg. 433, núm. 12.

20. Per cert que aquest romiatge fou suprimit a mitjan segle XIX per la seva desviació de l'objectiu religiós i pel perill que representava per a la puresa de's costums. Vegeu J. PROHENS - J. VENY, *El Oratorio de San Juan de la Font Santa*, monografia inèdita guardonada pel Consell Diocesà d'Homages d'Acció Catòlica de Mallorca.

21. MASSOT, *Poesia trad.*, pàg. 435, núm. 25.

22. Vegeu DCVB, s. v. *reial*.

23. Dec la notícia al senyor Francesc de B. Moll, el qual ho sap de «sentir-ho contar a gent vella menorquina», i creu també en el paper transmissor de cançons dels pagesos mallorquins (carta del 17 d'octubre de 1964). La nostra viva gratitud al senyor Moll per la seva amable informació.

ANTIGUITAT. — Després del que precedeix és indubtable que la major part de cançons són ben antigues. En són una prova significativa llur difusió, assolida a Mallorca en un temps d'escassetesa de comunicacions (als punts més allunyats de l'illa hom pot trobar la mateixa cançó), i la presència de bon nombre d'arcaïsmes i girs no contaminats, pertanyents a la més pura tradició lingüística. Una altra raó, encara, és l'absència d'una *tonada* del *tomar* (collir, aixecar) *ametles* o bé de temes al·lusius a aquesta tasca pagesa tan important, senzillament perquè el conreu dels ametllers i la collita de llurs fruits són a Mallorca d'introducció tardana.²⁴

Però, com a gènere viu, popular, que era, havia de donar senyals de vida fins als nostres dies. Per això, no hi ha cap dubte que al Cançoner figuren creacions més aviat modernes, la qual cosa resta palesa per la infiltració, ça i lla, de qualque mot estrany al geni de la llengua, així com per l'allusió a certes circumstàncies històriques que, per altra part, permet de fixar la data de l'origen d'algunes cançons.²⁵

LA LLENGUA. — Del que hem dit es desprèn de seguida la importància documental que tenen les nostres cançons per a l'estudi de la llengua. Constitueixen un tresor lingüístic sense preu. Fora d'alguns forasterismes, naturals, per altra part, en tota llengua, i encara més explicables a casa nostra per les circumstàncies especialíssimes en què s'han desenrotllat els parlars catalans, la llengua del Cançoner és l'expressió castissa, tradicional, pura, del mallorquí clàssic, reblert de mots de fondes arrels i de trets morfològics i sintàctics d'antiga saba. Però no és pas aquest el seu únic interès; la llengua del Cançoner és un mosaic de formes variadíssimes que ofereixen matèria abundosa per a un estudi de conjunt suggestiu. El que anuncia el senyor Massot²⁶ l'augurem d'un gran interès; pel que respecta al Romancer, augmentat aquell pel pes de la tradició castellana i ultrapirinenca.

Les cinquanta cançons que oferim són un nombre insuficient per a

24. Bé que el cultiu dels ametllers fou impulsat per la Societat d'Amics del País, fundada el 1778, no es va estendre i intensificar fins al segle XIX, a causa de la ruïna de la vinya (vegeu B. BARCELÓ I PONS, *Els ametllers de Mallorca*, «Cap d'Any», 1959, pàgs. 91-95).

25. Així, per exemple, és clar que les cançons recollides a Campos :

«Sant Francisco gloriós, perquè no obríu ses portes ? heí ha persones mig mortes que desitgen veurer-vós»	«Sant Francisco plorarà d'alegria, soliment si se veu a tornâ estar amb frares en es convent»
--	--

al·ludeixen a l'absència dels Mínims, motivada per l'exclaustració del 1835. Vegeu A. VINYA I BALLESTER, *El P. Fray Juan Alcina, religioso mínimo de San Francisco de Paula* (Campos del Puerto 1964), 121.

26. *Aportació a l'estudi del romancer balear*, ER, VII (1959-1960), 79.

poder fer un estudi de caràcter lingüístic. Convé, tanmateix, bé que breument, d'indicar-ne alguns trets.

La fonètica i la morfologia són les pròpies del mallorquí, les característiques de les quals han estat manta vegada objecte d'estudi. Remarqueu que, al costat de l'article *es, sa*, característic del balear, apareix amb certa freqüència *el, la*, formes que, en les cançons arribades de fora, poden ésser d'importació, però que poden respondre també a un sentiment de la major dignitat d'aquest article — sentiment viu des del segle de la conquesta. Recordem que, a l'hora de les manifestacions literàries, els mallorquins, al llarg de la història, s'han servit dels derivats de ILLU, ILLA. Hi deu haver contribuït també la influència dels romanços, de la predicació (que apella sovint a les formes més cultes), així com el manteniment de *el, la* davant mots de la llengua corrent amb idea de volum o de respecte (*la mar, el cel, el Bon Jesús, la Mare de Déu*, etc.). Quant al gènere, observeu el femení *amor*, com en català antic (cançons n.ºs. 11 i 42). És curiosa la pervivència d'alguns pronoms possessius febles en certes frases: *mes* amors (núm. 11), *ma* muier (núm. 33).

Del vocabulari poden oferir dificultat els mots següents: *biuló* (número 9) 'baldó', (setmana) *cossera* (núm. 21) 'sense festes', *maricloca*²⁷ (núm. 25) 'beneitota, excessivament blana', *maleita* (núm. 35) 'irritable', *rapinya* 'esgarrapa', *se'n temerà* (núm. 39) 'se n'adonarà', *escabussot*²⁸ (núm. 46) vulgarisme per 'arcabussot', *guerrera* (núm. 47) (i *guerrer*) 'rival', *calces* (íd.) 'mitges'; així com les variants fonètiques: *margalida* (núm. 7) 'margarida', *pegelida*²⁹ (núm. 8) 'patellida' (cast. *lapa*), *juger* (número 28) 'lleuger', *guinavet, -cta* (núms. 38 i 39) 'ganivet', *sebre* (número 25) 'saber'; o morfològiques: *porcell* (núm. 30) 'garrí'. Els arcaïsmes lexicals no poden ésser nombrosos en un repertori tan breu; noteu tanmateix a Mallorca, *muier* (núm. 33) arcaïsmes pel que afecta el mallorquí, on el mot no és usat. En d'altres cançons del nostre arxiu trobem *fembra*, bé que en sentit pejoratiu, *con* 'quan', que té antecedents en R. Muntaner; *caldre*, avui tampoc usat a Mallorca, etc.

Des del punt de vista sintàctico-estilístic, cridem l'atenció sobre la construcció dels dos darrers versos de la cançó núm. 19: «berenava de tristor | i de llàgrimes bevia», on la construcció preposicional del primer verb s'ha estès al segon (*beure de*) per parallelisme sintàctic i rítmic.

27. No registrat al DCVB.

28. El DCVB porta només el derivat *escabussada*.

29. Forma particular de Campos i Lluçmajor, dissimilació de *pegellida*, que és el mot comú de les Illes. Es troba en català antic (A. Canals).

ALGUNES CARACTERÍSTIQUES. — Com que els cantaires pertanyen a la pagesia, sovintegen en les cançons les al·lusions a masies mallorquines o *possessions*. Ací només trobem *Son Maiol* (núm. 17), però en els altres sorprèn l'abundor de topònims, sobretot menors. Així s'explica que el *Corpus de Toponímia de Mallorca*, de J. Mascaró i Pasarius, en curs de publicació, espigolant dins el Cançoner del P. Ginard i Bauçà vagi exemplificant la toponímia de l'illa amb cançonetes on s'han encastat molts noms de lloc. Només a la lletra *A* en trobem més de trenta, sense que aquesta xifra sigui exhaustiva.³⁰

Moltes de les cançons amatòries recollides figuren en boca de la dona; del nostre repertori, divuit³¹ tenen aquest caràcter: aquesta xifra notable s'explica pel fet d'haver estat femenins tots els subjectes informadors. Corresponen a l'expressió d'una queixa, d'un turment, o a una exhalació de goig, de felicitat. Ens fa pensar, salvant distàncies, en les *cantigas d'amigo* gallego-portugueses. ¿Era un home l'autor, com en aquestes, o bé eren de creació femenina? ¿Potser hi havia cançons d'encàrrec? Heus ací un problema que caldria esbrinar.

Un tret freqüent en les cançons és la falta d'encadenament lògic dels versos inicials amb els que els segueixen. Una mena d'inconnexió desbaratada que fa pensar en l'esclavitud de la rima. Casualment no apareix cap cas, al nostre recull, que pugui ilustrar aquesta tendència. Pot servir d'exemple aquesta cançó:

«Margalida, una rosa ets,
dixós qui t'alcançarà;
que no saps que un escolà,
quan se mor un capellà
per senyal toca nou trets?»

Sovint hom juga amb la valor polisèmica d'un mot: *margalida*, nom de flor i nom propi (núm. 7); *colom*, *Coloma* (núm. 40); *fort*, en sentit material i moral (núm. 11); etc.

A més dels apel·latius afectuosos adreçats a l'amada (*garrideta*, *estimada*, *ramell*, *ramellet*, *estrella*, *flor d'assussena*, *cara d'or*, *lo meu bé*, *clavell daurat*, etc.), aquesta apareix sota el seu nom: *Margalida* — onze cançons — *Magdalena*, *Catalineta*, etc. Igualment l'estimat (*Joan*, *Miquel*, *Guem*, *Martí*, etc.) el nom del qual es pot repetir sota formes abreujades (*Bartomeu-Tomeu*, núm. 20) o diminutives, com en la que segueix:

30. M. Sanchis i Guarnier ha fet una bona replega de cançons i dites tòpiques referents als pobles valencians, els quals han estat objecte de diversos estudis importants que podem veure citats en el més recent *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, I: *Sector septentrional* (València 1963).

31. Cançons núms. 2, 3, 4, 5, 6, 9, 14, 18, 20, 22, 23, 26, 29, 30, 31, 37, 47 i 49.

«¡Ai, Joan, Joanet,
ai, Joan, Joanillo,
tu m'has pres es coret
i ara no tenc corillo!»

Crida l'atenció l'abundància de noms de persona al Cançoner mallorquí. Per part del recitador hi ha un interès per recordar aquelles cançons on surten llurs noms o el de l'estimada.

Contrastant amb la condició insular de Mallorca, causa estranyesa l'escassetat d'allusions al mar. Aquesta temàtica no ha inspirat els nostres cantaires, potser perquè hom vivia d'esquena al mar. Però, ¿com no va brostar, entorn dels mariners, un nucli de cançons, amb la mar almenys com a fons?

La importància del Cançoner demana un estudi de conjunt sobre els diversos aspectes d'aquesta poesia popular, tan abundosa, variada i plena d'agudeses.

II

TEXTOS

Dins aquest gènere popular, les poesies de tema amorós s'emporten la palma. Recordem que un recull del P. Ginard i Bauçà contenia vuit-centes peces, sense incloure les variants. Tractem de no repetir-ne cap de les que publicà, també amoroses, F. de B. Moll;³² anotem, això sí, les variants.

El Cançoner, vist des d'aquest caire, és com un immens teixit on es veuen reflectides, amb variades tonalitats, les infinites facetes d'aquest sentiment que ha mogut al cant els poetes més enlairats al costat dels més humils.

Quan hom clava el dard d'amor, aquest deixa, ensems amb la ferida, una claror d'esperança. Per a expressar-la, el poeta recorre a una comparança amb el gremi de teixidors, l'advocada dels quals era Nostra Dona de l'Esperança:³³

<p>I. «Molts diuen que l'Esperança
la tenen es teixidors;
(i) amor, jo la tenc en vós
i en Déu la confiança.»³⁴</p> | <p>VAR. «Em diuen que l'esperança
la tenen es teixidors;
però jo la tenc en vós
i en Déu la confiança.»
(FERRER, <i>Canç. Men.</i>, pàg. 36.)</p> |
|--|---|

32. MOLL, *Canç.*

33. Vegeu B. QUETGLAS I GAYÀ, *Los gremios de Mallorca*, Breve estudio histórico-sociológico de los Colegios de Honorables Menestrales que florecieron en Mallorca desde el siglo XIII hasta el XIX (Palma de Mallorca 1939), 219.

34. Figura també amb la variant menorquina a MASSOT, *Poesía trad.*, 434.

Una declaració no es pot fer obertament, sinó de manera velada, insinuant; sobretot si la declarant és una noia. Una bona introducció és de descobrir la identitat de noms i festes de la fadrina i l'estimat, fins a acabar considerant l'amor de l'un com a medecina per a l'altre :

2. «Vós sou Toni i jo Tonina,
tots dos feim festa amb un sant :
des mal que jo vaig penant
vos teniu la medecina.»

La donzella no pot estar esperant gaire temps l'arribada del qui vol per marit; també ella manifestarà els seus sentiments :

3. «Jo estic enamoradeta
d'un jovenet sabater, ³⁵
que si ell no me demana
em pens que el demanaré.» | VAR. «Jo n'estic enimurada
d'aquell jove petitó
i si ell no me demana
jo aniré a demanar-ló.»
(FERRER, <i>Canç. Men.</i> , pàg. 38.) |
|---|--|

Són precisament les dones les menys discretes a donar a conèixer el nom de l'estimat que els agrada :

4. «Per un Toni me n'aniria
a l'Havana o més endins ;
però p'ets altres fadrins
una passa no daria.» | VAR. «P'en Toni me n'aniria
a la mar de més endins,
però p'ets altres fadrins
una passa no daria.»
(MOLL, <i>Canç.</i> , pàg. 62.) |
|---|--|

De vegades el nom es manifesta en to d'endevinalla :

5. «Amb un sant tenc confiança
que me'n don un des seu nom :
un sant qui pesa a tothom
i amb sa mà té sa balança.»

Hom afluideix també al seu ofici :

6. «Mu mare, mu mare,
jo el vui ferreret
perque tant m'agrada
sentir es tec-a-tec.»

Els fadrins també juguen amb la valor amfibològica dels noms de l'estimada :

³⁵. En una altra variant del nostre arxiu, aquest segon vers diu : *d'un jove d'aquest carrer.*

7. «En veure estepa florida,
corrents vaig a mirar-lè,
perque sé que hi sol haver,
davall, qualque margalida.»
- VAR. «Al veure estepa florida
no em cans de mirar-lè,
perque sempre hi sol haver,
davall qualque margalida.»
(FERRER, *Canç. Men.*, pàg. 113.)

O expressen llur voluntat de metamorfosi per a poder assolir llurs desigs :

8. «Voldria esser pegelida
o sinós caragolet :
'niria ran-ran paret
a ca teva, Margalida.»

L'amor no coneix barreres ; no hi ha murada que hi resisteixi ni porta que no se li obri :

9. «Si mu mare m'hi tenia
tancada amb clau i biulons
i dotze pareis de grillons,
per rallar amb tu, les rompria.»
10. «Sa bardissa no es tan alta
que no pugues botar-lè ;
el qui té amor i voler
de qualsevol penyal salta.»
11. «Tan fortes són mes amors
com es suc d'una llimona :
jo 'niria a Bracelona [*sic*],
mon bé, per rallar amb vós.»

L'amador voldria saber el jorn que ella arribaria per a retre-li un homenatge digne :

12. «Si sabia la diada,
mon bé, quant heu de venir
enramaria es camí
de brotets de romaní
o de murta capolada.»
13. «Si sabia quan vendràs,
tendria sa capa estesa ;
solament que ta noblesa
en terra no caminàs.»

La bona, la veritable amor, no ha d'ésser flor esfulladissa i fugaç ;
com la sempreviva, ha d'ésser constant i duradora :

14. «Si venia un cavaller,
es més noble de Ciutat,
no mudaria, estimat ;
considerau si us vui bé.»
15. «Com a mi em voran mudar,
la mar ja no farà ones,
ni s'encontraran persones,
ni vaixells per navegar.»
16. «Fort estic a no mudar
com ses pinyes a un pi :
consenten a podrir-s'hi
antes que no davallar.»³⁶
- VAR. «Fort estic a no mudar
com ses copinyes d'un pi ;
consenten a podrir-s'hi
primer que no davallar.»
(MOLL, *Canç.*, pàg. 58.)

Lluny de l'ésser ben amat, tot és dol i desconhort :

17. «Des que vos ne sou anada,
garrida, de Son Maiol,
es parei i tot du dol
i sa terra que ha llaurada,
i es pareier, estimada,
ha romàs sense consol.»³⁷
- VAR. «Garrida de Son Mayol,
des que vos ne sou anada,
es parei i tot du dol
i sa terra que ha llaurada.»
(MOLL, *Canç.*, pàg. 32.)
18. «Un aucell, de branca en branca,
botetja i va generós :
estimat, ausent de vós,
tota s'alegria em manca.»
19. «Quan veia que es sol sortia
i no vos veia, bona amor,
berenava de tristor
i de llàgrimes bevia.»

En l'absència l'enamorada no deixa d'evocar el nom de l'amat i de reiterar-li la seva fidelitat :

20. «Bartomeu, estimat meu,
tu ets sa meva alegria ;
es sol no se pon cap dia
que no pens amb tu, Tomeu.»
- VAR. «Bartomeu, estimat meu,
tu ets sa meva alegria ;
es sol no se pon cap dia
que jo no et coman a Déu.»
(P. GINARD, *Canç. Pop. Mallorca.*)³⁸

36. Recollirem una altra variant d'aquesta cançó, amb el segon vers que diu : *com ses fuies a un pi*. F. de B. Moll, a l'obra esmentada, dona com a variant la versió primera que hem presentat (*Canç.*, 125).

37. Variant del segon vers : *lo meu bé, de Son Fiol (Cançoner Popular de Catalunya, III 367)*.

38. Aparegué en un número de la revista franciscana de Mallorca «El Heraldo de Cristo», que en aquest moment no puc precisar.

Hom enyora, desitja el moment de retrobar-se :

21. «Es dissabte ès arribat
de sa setmana cossera ;
fadrí que està enamorat
amb devoció l'espera.»
- VAR. «Oh dissabte desitjat
de sa setmana fenera !
fadrí qui n'està enimurat
amb devoció l'espera.»
- (FERRER, *Canç. Men.*)

L'amor és causa de defici, de desassossec. La fadrina enamorada no sap de quin món és, experimenta una emoció estranya, el seu pensament vola obsessionat vers el cor que l'ha conquerida :

22. «Hores hei ha que no sé
si som morta o si som viva :
s'amor me té tan cautiva
com una esclava en Alger.»
23. «Un soldat me n'ha dit maca,
de mi se n'ha enamorat ;
mu mare, no sé què em passa,
sempre pens amb el soldat.»
- VAR. «Un soldat me n'ha dit maca,
de mi se n'ha enamorat ;
ay, mare, no sé què'm fassi,
sempre penso amb el soldat.»
- (Del Principat)³⁹

Sobre el festeig, no falten els consells : cal no oblidar que «es tests assemblen a ses olles» ni tampoc el perill dels acompanyants :

24. Com 'niràs a festejar,
mira sa mare primer ;
si sa mare és aixanguer,
sa fia també ho serà.»
- VAR. «En anar a festejar,
mira sa mare primer ;
si sa mare té es cap juger,
sa fia també l'hi tendrà.»

No falta la censura d'un excés de condescendència, de lenitat amb el festejador :

25. «En Martí se va dormir
an es costat de s'allota,
i ella, sa maricloca,
no el va sebre desxondir.»

Una fadrina no pot permetre que el seu amor sigui compartit amb el d'una rival o *guerrera*. ¿Heu vist ironitzar tan bé el papalloneig com en aquests versos? :

26. «Estimat meu, dues eines
són males de manetjar :
dues en vols festetjar
i amb una te veus amb feines.»

39. P. BERTRAN I BROS, *Cansons y follies populars (inèdites) recullides al peu de Montserrat* (Barcelona 1885), pàg. 237, núm. 82.

No falten les polèmiques sobre preferències de colors en la persona estimada : en aquelles saons tenien més predicament les mossetes de cutis blanquívol. Heus ací com es defensen les brunes :

27. Lo moreno es agradós
i lo blanc sempre fadetja :
fadrina blanca bambetja
i no té res profitós.»
28. S'enamoren d'una blanca
perque fa millor paper ;
si es blanca té es cap juger
i si es morena, s'assanta.»
29. «Si som morena, estimat,
em ve de naturalesa,
però de mal d'arriesa
ningun metge n'ha curat!»
30. «Si som negra pe sa pell
jo tenc qui em fa tornar blanca :
mon pare em deixà sa tanca,
cent lliures i un porcell.»
31. «Si tenc s'estimat moreno,
tot això no vol dir res :
la Verge de Lluc heu es
qui porta tant de salero.»

En la que segueix traspua un record remot d'aquell famós «Es de vidrio la mujer...» cervantí :

32. «Una fadrina ha d'esser
com una peça de vidre,
perque en estar consentida
ja no es lo que ha d'esser.»⁴⁰
- VAR. «Una fadrina deu ser
com una capsa de vidre ;
com ve que està consentida
no ho val es mirar-se-la.»
(FERRER, *Canç. Men.*, pàg. 82.)

En realitat, aquesta concepció de la cristallina virginitat de les joves constitueix un fons comú de la poesia popular ; vegeu, per exemple, aquesta corranda rossellonesa :

«Ay, pares que teniu filles!,
procureu-les de casar,
que mentres ne són donzelles
són vidre que es pot trencar.»⁴¹

40. Citada també per MASSOT, *Poesía trad.*, 439.

41. P. VIDAL, *Cançoners català de Rosselló, y de Cerdanya*, I : Corrandes (Perpinyà 1885), 15.

L'amor constant, veritable, és un camí que mena al matrimoni; n'és la coronació. Però dels dos caires del sagrament, només ressurt en el Cançoner el negatiu :

33. «Amb molta pau i concordi
férem es dijous jarder :
set infants i ma muier
sopàrem d'un panet d'ordi.»

Sobretot quan entren en escena les sogres :

34. «Sa sogra diu que no em vol
i jo no la vui a ella :
qui té es mànec pe sa pella
fa 'nar s'oli allà on vol.»
35. «Jo tenc una sogra
maleita amb excés ;
rapinya i mossega
i fa qualque esqueix.»

O quan l'home amullerat, planyent-se del seu estat, no pot celar la seva passió :

36. «Casat som, no té remei,
no puc festetjar-tè ;
voldria per mirar-tè
un ui a cada cabeí.»

Hi ha tendres jovencelles que no poden ocultar llur desig d'arribar aviat al maridatge :

<p>37. «Mu mare, casar, casar,
casar, casar, que ja es hora ;
molts se casen a dotze anys
i jo en tenc dotze i una hora.»</p> | <p>VAR. «Una fadrina, mu mare,
a dotze anys la van casar ;
jo ja en tenc dotze i una hora
i marit no'm voleu dar?»
(FERRER, <i>Canç. Men.</i>, pàg. 77.)</p> |
|---|--|

Però la cursa amatòria és fitada d'esculls que empatxen d'arribar a la fita sospirada del casori. Per raons d'ordre divers es trenquen sovint els llaços amorosos. De vegades, la falta de correspondència per part de l'ésser estimat porta a la desesperació més teatral :

38. «Vet aquí un guinavet,
fes lo que voldràs de mi ;
jo m'aconhort de morir
baix des teus peus, ramellet.»

39. «Mata'm si m'has de matar ;
no'm mates amb escopeta,
mata'm amb sa guinaveta :
serà una mort secreta
i nigú se'n temerà.»

O a un turment mutu :

40. «El colom volta la torre,
volta i la torna voltar
i tu, Coloma traïdora,
penes i em fas penar.»⁴²

O al menyspreu :

41. «El qui no sembra, no cui,
ni escampa sa llavor,
i jo de sa teva amor,
no en tenc, ni en desitj, ni en vui.»

42. «Una penya cul rompuda
no li fa mal sa maror,
i a mi no me'n fa s'amor
perque mai te n'he tenguda.»
VAR. «Una penya combatuda
ja no l'espanta maror ;
a mi no em fa mal s'amor
perque mai te n'he tenguda.»
(MOLL, *Canç.*, pàg. 92.)

43. «Tant m'ès planta com calop,
com batista com giró ;
tant m'ès si'm dius sí com no,
tanmateix m'agrades poc.»
VAR. «Tant m'ès pansa com calop,
tant uiada com giró ;
tant m'ès si dius sí com no,
tanmateix m'agrades poc.»
(DCVB, s. v. giró.)

42. Deu tenir relació amb la variant rossellonesa :

«Lo colom rónnda la torra,
l'enrond'y no pot entrar ;
la coloma s'està dintre
que no fa sinó plorar».

(P. VIDAL, *Cansoner Català de Rosselló y de Cerdanya*, 15.) Una semblança inicial presenten aquestes dues *follies* procedents del Rosselló, la primera, i dels environs de Montserrat, l'altra :

«Lo colom ronda la tórra,
l'enronda de péu a péu ;
la coloma s'està dintre
que n'és blanca com la neu»

(P. VIDAL, *op. cit.*, 15),

«El colom volta la torre,
la volta de peu a peu,
la coloma s'està dintre
que és més blanca que una neu»

(P. BERTRAN I BROS, *op. cit.*,
pàg. 243, núm. 105).

O a la venjança :

44. «Deixa fer, Margalideta,
que tu la m'has de pagar
perque no'm volgues dar
es cinc dits de sa mà dreta.»

La inconstància fa trencar les relacions. El cor humà varia :

45. «Un temps tenia s'amor
amb una allota morena,
i ara em mata de pena
una qui tot es blancor.»

L'amor que té per mòbil l'interès és amor fals, que només pot conèixer
un desenllaç infaust :

46. «En haver cobrat sa dot
la duré a Ciutat fermada
i diré que l'he trobada
que duia un escabussot.»

Ès desigual la lluita amb una *guerrera* de bona situació :

<p>47. «Sa meua guerrera du
calces es dies feners :
(i) com no t'ha d'agradar més
(i) jo es diumenges no en puc dur.»</p> | <p>VAR. «Sa meua guerrera du
calces es dies feners ;
; com no l'has d'estimar més!
Jo es diumenges no en puc dur.»
(MOLL, <i>Canç.</i>, pàg. 77.)</p> |
|---|---|

En baralles amoroses no hi ha jutge que dictamini :

48. «Si deis que hi teniu malici,
ja vos passarà, estimat ;
en bregues d'enamorat,
es batle no hi fa justici.»

Els anys s'escolen rabents ; la bellesa es mustiga ; heus ací com la
dona es plany de la seva esplendor juvenil, conqueridora :

49. «Haguessis vengut quan jo duia
clenxa en tres sementers,
una guapa i s'altra més,
feia enamorar quisvuia.»

Per això la saviesa popular aconsella a les joves de rebre aviat l'anell nupcial :

50. «En tenir vint-i-un any
ses fadrines, casau-lès,
que en tenir-ne vint-i-tres
ja prenen es cap-a-vall.»

JOAN VENY I CLAR

Institut Nacional Verdaguer, Barcelona.
Societat Catalana d'Estudis Històrics.